

**ПЕДАГОГІЧНИЙ ТАЛАНТ ЛЕСІ УКРАЇНКИ.
ІСТОРІЯ СТВОРЕННЯ ПЕРШОГО УКРАЇНОМОВНОГО
ПІДРУЧНИКА ЗІ СТАРОДАВНЬОГО СХОДОЗНАВСТВА**

Оксана Нагорняк,

*старша викладачка кафедри українознавства Львівського
національного медичного університету імені Данила
Галицького (м. Львів, Україна)*

У статті подано аналіз педагогічного таланту Лесі Українки, ідеї створення і написання авторкою першого українськомовного підручника з історії східних народів, який складає основу поглядів Лесі Українки на всесвітню історію та історичний процес, а також є свідченням широти інтересів письменниці, її педагогічних здібностей.

Ключові слова: *Леся Українка, підручник, література, педагогічна праця, стародавня історія східних народів.*

The purpose of the article is to reveal the pedagogical talent of Lesya Ukrainka, the idea of creating and writing the author's first Ukrainian-language textbook on the history of Oriental peoples, which forms the basis of Lesya Ukrainka's views on world history and historical process.

Keywords: *Lesya Ukrainka, textbook, literature, pedagogical work, ancient history of oriental peoples.*

Своїм багатогранним талантом Лариса Петрівна Косач (Леся Українка) зробила вагомий внесок у розвиток не лише української мови та літератури, а й світової культури. Вона була ліриком, драматургом, прозаїком, літературним критиком і публіцистом, перекладачем і фольклористом. У літературному процесі свого часу Леся Українка була активною і непримиренною борчиною, з чітко визначеною соціальною позицією; просвітницею, що глибоко розуміла гуманістичні засади педагогічного процесу.

Любов до педагогічної праці й хист до літератури Леся Українка успадкувала від матері, відомої української письменниці, Ольги Петрівни Косач, яка завжди приділяла велику увагу вихованню й освіті своїх дітей.

З раннього дитинства Леся цікавилася питаннями освіти й культури, навчально-педагогічною літературою. Вона мріяла про розвиток національної освіти, занедбаність сільської школи глибоко вражала юну поетесу. Своїми думками з цього приводу Леся неодноразово ділилася з рідним дядьком – відомим

істориком, Михайлом Драгомановим, якому, зокрема, у серпні 1891 року писала: «Одно лиш мене тішить, що вже наші люди починають більше думати про власну освіту, а не вдовольняються самою казенною наукою, як то було ще недавно [1, 112]».

Схильність до педагогічної праці та нестача якісної навчальної літератури нашою вихнуло Лесю Українку на думку написати для молодшої сестри Ольги підручник для навчання. У 1890-1891 роках під час перебування в Луцьку і в селі Колодяжному Леся активно працює над створенням книги зі стародавньої історії східних народів; консультується з Михайлом Драгомановим, який охоче допомагає улюбленій племінниці: надсилає необхідні праці сходознавчих німецьких і французьких дослідників, а також додає докладні методичні поради про складання курсу історії. У 1891 р. книга на 15 друкованих аркушів була закінчена. Та роботу над працею Леся Українка вважала незавершеною. Незадовго до своєї смерті Леся Українка хотіла переглянути і виправити рукопис перед друком, але тяжка недуга не дала їй цього зробити. Перше видання підручника було надруковане без малюнків і без жодних змін.

«Стародавньої історії східних народів» не має у жодному зібранні творів Лесі Українки. Підручник було опубліковано двічі у Катеринославі (тепер Дніпро). У 1918 році молодша сестра Лесі - Ольга Петрівна Косач-Кривинюк видрукувала його за власні кошти, а згодом підручник було видано як одну з книжок серійного видання Українського кооперативного товариства. Обидва примірники є великим раритетом. Більшість провідних наукових бібліотек не мають їх у своїх фондах. Чорновий автограф підручника датований 1890-м роком зберігається у рукописному відділі Інституту літератури імені Т.Г.Шевченка АН УРСР. З листів Лесі Українки довідуємось про те, що у 1910 році письменниця планувала підготувати рукопис до друку і протягом 1911 року доопрацьовувала його, використовуючи новітні сходознавчі розвідки іноземних авторів.

За основу своєї праці поетеса обрала підручник «Історія стародавніх народів Сходу» Луї Менара (Louis Ménard (1822–1901). *Histoire des anciens peuples de l'Orient*. Paris. 1883), французького історика та письменника. Згаданий твір містив понад 500 зображень та цитати з перекладів сакральних книг Сходу, що змальовували життя і релігійний побут Єгипту,

Близького та Середнього Сходу, Індії. Лесі Українці настільки сподобались гімни Рігведи, їх чарівний світ у перекладах С.А. Лангва, А. Людвіга, В.С. Міллера, що вона зробила їх власний переспів [Драгоманов 1890, 1–2; Огнева 1998, 52].

На першій сторінці підручника - світлина Лесі Українки періоду 1890–1891 рр. і знімок «Лесин білий будиночок» – в ньому жила вона у період роботи над книгою.

Розпочинається «Стародавня історія східних народів» з передмови, вступної розповіді, у якій, по суті, викладене авторське розуміння освітніх засад історичної науки у системі інших наук. Тут авторка описує первісних людей і їхнє уявлення про всесвіт. У 1923 вступна частина була видана окремою брошурою у Лейпцигу Д. Антоновичем - одним з лідерів української соціал-демократії, з діячами якої співпрацювала і підтримувала дружні зв'язки Леся Українка.

Далі - основний зміст, поділений на розділи за логікою і послідовністю викладу. Всього у книзі шість розділів, у кожному з них - розповідь про окрему стародавню державу. Розділи поділені на 36 глав. Матеріал подано чітко і структуровано, з урахуванням основних принципів навчання. Оповідь ведеться від імені автора, але викладається об'єктивно, не нав'язливо, до наведених фактів додаються розлогі описи й пояснення. У книзі цікаво викладено історію індусів, мідійців і персів, єгиптян, ассирійців і вавилонян, фінікійців та ізраелітів; їхній державний устрій, видатних діячів, закони, звичаї, віру, а також виникнення і розвиток торгівлі, ремесла, науки та культури. Особливу увагу Леся Українка приділяє розвитку письменництва і літератури.

У першому і другому розділах підручника, де йдеться про давніх арійців в Індії, авторка розмірковує над схожістю індо-європейських мов: «всі народи індо-європейські жили колись спільно, бо видно це з їхніх мов, звичаїв та віри, але жоден з тих народів не пам'ятає ні про те спільне життя, ні про те, як вони розійшлися з свого первісного рідного краю». Леся Українка наводить яскраві приклади з ранньої поезії східних народів, зокрема з індійської збірки 12 гімнів «Рігведи» у власному перекладі з санскриту українською мовою. Гімни присвячені індійським богам: перший і другий – найпоетичнішому образу ведичної міфології, богині Ушас. Наступні два гімни звернені до Агні - одного з найпопулярніших богів Рігведи. Найбільш відомий і найзначніший із перекладених гімнів присвячений Індрі.

Країні фараонів, Єгипту, у книзі відведено найбільше місця, адже на думку авторки - давньоєгипетська цивілізація є не лише найдавнішою, а й такою, що мала суттєвий вплив на розвиток усього людства. У «єгипетському» розділі у чотирьох із восьми підрозділів послідовно розглядаються «Пам'ятники» (архітектура, скульптура, малярство), «Віра», «Звичаї» та «Письмо» цього народу.

Особливу увагу Леся Українка приділяла історії розвитку мистецтва й літератури народів Сходу, починаючи від первісного суспільства. Першочерговим джерелом історичних знань письменниця вважає народне мистецтво: «Правдиву, певну історію цивілізації бачимо з останків давнього мистецтва». У підрозділі «Пам'ятники» Леся Українка наголошує, що «Хист єгипетський вище від хисту всіх інших народів східних, якщо не красою своєю, то розмаїтістю тем, простотою і надто грандіозністю... Вони все будували на вічність». Саме мистецькі здобутки давніх народів Леся Українка цінувала найбільше.

«Стародавня історія східних народів» містить й біблійні легенди, правда із застереженням щодо їх історичної недостовірності. Використані вони тут лише для посилення емоційності, яскравості написання.

Чимало авторів тогочасних підручників у своїх працях писали про піраміди, єгипетські ієрогліфи, вавилонські скульптурні зображення крилатих биків, ассирійський клинопис. Однак жоден з них не розповідав про уцілілі пам'ятки матеріальної культури так докладно, як Леся Українка. «А се, може, власне, і єсть найцінніше в людській історії – історія культури», – пише вона, намагаючись найяскравіше і найдетальніше розповісти про залишки стародавніх споруд.

Культурологічний підхід до викладення матеріалу в «Стародавній історії східних народів» дав змогу молодій поетесі всебічно описати життя народів Давнього Сходу, приділити особливу увагу їхній духовній культурі. Незважаючи на чималий вплив відомих авторів, Лесі Українці вдалося створити свою власну, оригінальну книгу, що кардинально відрізнялась від тих, котрі тоді використовувались в школах. Основною відмінністю Лесиного підручника було те, що в ньому не просто декламувались і нав'язувались певні догми. Він спонукав дитину до самостійного мислення, навчав робити висновки, аналізувати прочитане, порівнювати та зіставляти певні факти

та події. У книзі багато схем та ілюстрацій, що допомагають школяреві краще засвоїти навчальний матеріал, а також цікаві оповіді, підтверджені посиланнями на різноманітну наукові і релігійні літературні джерела. Та, мабуть, однією з найголовніших ознак праці «Стародавньої історії східних народів» було те, що вона творилася з любов'ю, а це, за словами самої Лесі «кажуть, великий шанс до педагогічної придатності праці [Леся Українка 1979, 317].

Слід додати, що у своїй книзі Леся Українка, зокрема, пов'язувала висвітлення давніх подій з осмисленням долі своєї Батьківщини. «Як могло статися, – писала вона, – що народ єгипетський, талановитий і працьовитий, дався запрягти себе в те ярмо? Запевне те ярмо накладали не раптом, а дуже помалу, от хоч би як у нас на Україні... [2, 153–154]». Письменниця спрямовує думку читача на роздуми про долю свого народу, зіставляючи минуле життя із сучасним. «Стародавня історія східних народів» пройнята повагою до простих людей, співчуттям до їх визвольної боротьби, гнівом проти поневолення.

У 1921 році в Києві друкується тільки одна частина підручника – Історія первісного суспільства. Збереглася рецензія Є. Кагарова від 1922 р., автор якої зазначив, що «книга написана талановито і читається легко і з великим захопленням», але «оскільки вона написана тридцять років потому, то вимагає багаточисельних виправлень.» [Кагаров 1918, 3, 1].

У 2008 році, до 90-річчя виходу першого видання «Стародавньої історії східних народів», за програмою «Українська книга», було видано друге видання, репринт у ВАТ «Волинська обласна друкарня» вже з ілюстраціями. Тоді ж підручник перевидали у Кам'янці-Подільському. Видання адресоване науковцям, викладачам, студентам і школярам – усім, хто цікавиться творчістю Лесі Українки.

Підручник Лесі Українки, як і вся творчість письменниці, – це подвижницька боротьба за справді народну культуру й освіту.

Література

1. Українка Леся. Листи 1876 – 1897. Київ: Комора, 2016. -512 с.
2. Кагаров Е. Рецензия проф. Е. Кагарова на книгу Леси Украинки (под ред. проф. Левитского): «Стародавня Історія Східних народів». Катеринослав, 1918, 252 с. // Центральний державний архів жовтневої революції і соціалістичного будівництва, ф. 177, оп. 1, спр. 188, арк. 196–198 // ВКМ. ДМ-26441, арк. 1–3.

3. Леся Українка. Стародавня історія східних народів [Текст] / Леся Українка; [препринт. вид.]. – Луцьк :ВАТ «Волинська обласна друкарня», 2008. – 256 с. + XLVIII с.

4. Огнева О. Про створення підручника Лесі Українки «Стародавня історія східних народів» [Текст] / О. Огнева // Леся Українка. Стародавня історія східних народів : препринт. вид. – Луцьк: ВАТ «Волинська обласна друкарня», 2008. – 256 с. – С. IV_VIII.

5. Сташенко Н. «...І тоді на щасливому березі згадають нас, перших керовничів на великому морі великого діла...» [Текст] / Н. Сташенко // Леся Українка. Стародавня історія східних народів: препринт. вид. – Луцьк: ВАТ «Волинська обласна друкарня», 2008. – 256 с. II_III.

УДК 37:82(092)

ПЕДАГОГІЧНІ ІДЕЇ ЛЕСІ УКРАЇНКИ

Руслан Кубанов,

кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри економіки і менеджменту ВСП «Інститут інноваційного освіти Київського національного університету будівництва і архітектури» (м. Київ, Україна)

У дослідженні висвітлено педагогічні погляди Лесі Українки, що сформувалися у процесі освітньої діяльності поетеси. Зокрема, акцентується увага на боротьбі за піднесення національної самосвідомості українців шляхом їх долучення до кращих набутоків світової культури.

Ключові слова: *Леся Українка, педагогічні погляди, освітня діяльність.*

The study highlights the pedagogical views of Lesya Ukrainka, formed in the process of educational activities of the poet. In particular, attention is focused on the struggle for the rise of national identity of Ukrainians by joining them to the best achievements of world culture.

Key words: *Lesya Ukrainka, pedagogical views, educational activity.*

Яскравою сторінкою в історії української педагогіки є освітня діяльність та педагогічні погляди легендарної поетеси Лесі Українки. Уся її творча спадщина переконливо засвідчує причетність письменниці до розвитку вітчизняної педагогічної думки, хоча найменш дослідженими в житті й творчості Лесі